

การวิเคราะห์การปรับตัวของสื่อพื้นบ้าน : ศึกษากรณี เพลงโคราช จังหวัดนครราชสีมา

ทิพย์พฐ์ กฤษสุนทร

ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ในนิยามของคำว่า “วัฒนธรรม” นั้น จะกำหนดคุณสมบัติเอาไว้ประการหนึ่งคือ ต้องมีการปรับเปลี่ยน ปรับแปลง ประยุกต์ (Adaptive) เพราะถือได้ว่าเป็นปัจจัยชี้ขาดตัวหนึ่งในการอธิบายการเอาชีวิตรอดของสื่อพื้นบ้าน เพราะว่าวัฒนธรรมทุกชนิดรวมถึงสื่อพื้นบ้านอย่างเพลงโคราชเมื่อสร้างสรรค์ตัวเองขึ้นมาแล้ว ก็จำเป็นต้องมีการปรับตัวเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงที่เปลี่ยนแปลงไป มีแต่วัฒนธรรมที่สามารถปรับตัวได้เท่านั้นจึงจะดำรงอยู่ต่อไปได้

Faculty of
Co mmunication Arts
CHULALONGKORN UNIVERSITY

ทิพย์พฐ์ กฤษสุนทร (วารสารศาสตรมหาบัณฑิต สาขาสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2551) บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง “การวิเคราะห์การปรับตัวของสื่อพื้นบ้าน : ศึกษากรณีเพลงโคราช จังหวัดนครราชสีมา” โดยมี รองศาสตราจารย์ ดร.สมสุข หินวิมาน เป็นอาจารย์ที่ปรึกษา

ทว่าเมื่อวัฒนธรรมหนึ่งๆ โครมาพบหรือมีปฏิสัมพันธ์กับวัฒนธรรมอื่นๆ อาจเกิดปฏิกิริยาออกมาได้หลากหลายเส้นทาง กล่าวคือ เส้นทางแรก วัฒนธรรมที่เข้มแข็งกว่าก็จะครอบงำทำให้วัฒนธรรมที่อ่อนแอกว่าสูญสลายไปหรือเกิดสถานะ “การครอบงำทางวัฒนธรรม” (Cultural Domination) หรืออีกเส้นทางหนึ่งก็คือ วัฒนธรรมที่แตกต่างกันสามารถต่อรอง/ปรับประสาน หรือแม้แต่สามารถรังสรรค์ความมั่งคั่งให้บังเกิดต่อวัฒนธรรมทั้งสองฝ่ายได้

ในโลกของวัฒนธรรมสื่อพื้นบ้านก็เช่นเดียวกัน เนื่องจากวัฒนธรรมไม่ได้มีลักษณะที่หยุดนิ่ง หากแต่เคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลา (Dynamic) ดังนั้นเมื่อสื่อพื้นบ้านต้องเผชิญหน้ากับสื่อมวลชนหรือวัฒนธรรมสมัยใหม่จากโลกตะวันตก (Modern Culture) จึงอาจมีสื่อพื้นบ้านหลายๆ ชนิดที่ถูกกลืนเข้าสู่ระบบอุตสาหกรรมวัฒนธรรมแบบใหม่ (Culture Industry) ก็มักหลงเหลือแต่เพียงรูปแบบ ส่วนเนื้อหา คุณค่า ความหมายได้สูญสลายไป หรือมีเช่นนั้น ก็เกิดการกลายพันธุ์ แม้กระทั่งล้มหายตายจากไป

ด้วยเหตุนี้ แม้สื่อพื้นบ้านจะมีอาจปฏิเสธการเข้ามาของสื่อมวลชนหรือวัฒนธรรมสมัยใหม่ได้ แต่ก็ตามแต่ตัวสื่อก็พยายามแสวงหากลยุทธ์มาช่วยเสริมสร้างและรักษาสื่อพื้นบ้านท่ามกลางกระแสธารของความเปลี่ยนแปลงอันโหมบ่าเข้ามาในสมัยนี้ กลยุทธ์ก็อาจจะมีย่างหลากหลายตั้งแต่การพยายามปิดตัวเองเพื่ออนุรักษ์ตัวตนของตัวเองเอาไว้ การผสมผสานทางวัฒนธรรม (Cultural Articulation) “แบบของเก่าก็ไม่ทิ้งไปของใหม่ก็เก็บไว้ได้” การต่อรอง หรือการปฏิเสธของใหม่บางส่วน/ยอมรับบางส่วน เป็นต้น

สำหรับงานวิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์การปรับตัวของสื่อพื้นบ้าน : ศึกษากรณีเพลงโคราช จังหวัดนครราชสีมา” นี้ ได้เลือกกรณีของสื่อพื้นบ้านอย่างเพลงโคราช ซึ่งเป็นสื่อประเภทการแสดงอันโดดเด่นที่ยังคงรักษาสถิติและบ่งบอกตัวตน “ความเป็นโคราช” ได้อย่างชัดเจนผ่านการใช้ภาษาถิ่นสำเนียงโคราชในการเล่นเพลง และสามารถพบเห็นได้เฉพาะในพื้นที่จังหวัดนครราชสีมาเท่านั้น นอกจากนี้ยังเป็นสื่อที่ถูกสร้างสรรค์ขึ้นมาเป็น

มรดกของคนโคราชตั้งแต่สมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ แต่เมื่อสังคมเกิดความเปลี่ยนแปลง กระแสวัฒนธรรมส่วนกลางได้ผลิตรูปแบบความบันเทิงตามแบบตะวันตกมากมาย อันได้แก่ ภาพยนตร์ เพลงลูกทุ่ง เพลงสากล ลีเก หรือสื่อมวลชนที่เริ่มรุกคืบเข้ามา สิ่งเหล่านี้ได้กลายเป็นคู่แข่งสำคัญที่เข้ามาแย่งชิงพื้นที่ ทำให้เพลงโคราชได้รับผลกระทบ คือเหลือเพียงผู้สูงอายุเท่านั้นที่ยังร้องและฟังเพลงโคราชอยู่ ในขณะที่กลุ่มเยาวชนวัยรุ่นหันไปสนใจเพลงสมัยใหม่กันเกือบทั้งหมด

ดังนั้น เพลงโคราชจึงจำเป็นต้องมีการปรับตัวเพื่อต่อสู้ดิ้นรนกับกระแสความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว โดยพยายามที่จะปรับประยุกต์คุณลักษณะของสื่อให้เข้ากับบริบทนิยมของผู้ชมและบริบททางสังคมที่เปลี่ยนไปอยู่เสมอ ไม่ว่าจะเป็นองค์ประกอบด้านรูปแบบและเนื้อหา การโยกย้ายพื้นที่ในการเล่นเพลง หรือการคิดค้นปรับประยุกต์และสร้างสรรค์รูปแบบการแสดงใหม่ๆ จึงทำให้เพลงโคราชยังคงดำรงอยู่และสามารถทำหน้าที่ตอบสนองความต้องการของคนโคราชตราบนานทุกวันนี้

สำหรับในโลกว่าชากรนั้น จากการทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเพลงโคราชที่ผ่านมา พบว่ามีผู้ศึกษาเพลงโคราชในแง่มุมต่างๆ อาทิ การศึกษาเชิงคติชนวิทยา ภาษาศาสตร์ และมานุษยวิทยา ดังงานวิจัยเรื่อง “เพลงโคราชในเชิงวิเคราะห์และวิจารณ์” ของ ถาวร สิบงษ์ และคณะ (2522) ซึ่งเป็นการรวบรวมและวิเคราะห์เนื้อหาของเพลงโคราชในเชิงสังคมวิทยา จิตวิทยา และปรัชญา

อย่างไรก็ดี แม้ว่าจะมีการศึกษาเกี่ยวกับเพลงโคราชอยู่บ้าง แต่ประเด็นการศึกษาส่วนใหญ่ยังเน้นไปที่การเก็บรวบรวมกลอนเพลง หรือการวิเคราะห์เนื้อหาเพื่อเชื่อมโยงกับบริบทของชุมชนอย่างเช่น งานวิจัยเรื่อง “เพลงโคราช: การศึกษาทางมานุษยวิทยาการดนตรี” ของ พชร สุวรรณภานน์ (2543) เป็นการศึกษาถึงรูปแบบเนื้อหา วิธีการเล่นเพลงทั้งทางดนตรีและเนื้อร้อง เพื่อพัฒนาการของเพลงตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งแสดงออกให้เห็นว่าเพลงโคราชมีการพัฒนาเปลี่ยนรูปแบบ เนื้อหา ตลอดจนวิธีการเล่นเพลงมาโดยตลอด แต่การศึกษาดังกล่าวยังขาดการมองเพลงโคราชในฐานะ

กระบวนการผลิตทางวัฒนธรรมและมิติด้านการสื่อสารที่เป็นสื่อชนิดหนึ่งที่มีคุณูปการต่อชุมชน ถึงแม้จะมีการศึกษาในมิติการปรับตัวของเพลงโคราชอยู่บ้าง แต่ยังไม่ครอบคลุมในทุกๆ มิติ ดังเช่นงานของปัทมา บุญอินทร์ (2537) เรื่อง “การปรับตัวของเพลงพื้นบ้าน : ศึกษากรณีเพลงโคราช จังหวัดนครราชสีมา” ที่ศึกษาการปรับตัวของเพลงโคราชเฉพาะการปรับตัวแบบธรรมชาติ (By Nature) ตามวิถีชาวบ้าน และมิติของผู้ส่งสาร (Sender) เท่านั้น ซึ่งขาดการมองเพลงโคราชให้ครบตามองค์ประกอบของการสื่อสาร (SMCR) และมิติด้านอื่นๆ เช่น การปรับตัวด้านบทบาทหน้าที่ของสื่อ การปรับตัวด้านการสืบทอด การปรับตัวด้านเครือข่าย การปรับตัวด้านการต่อรอง เป็นต้น

งานศึกษาวิจัยชิ้นนี้จึงมีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาลักษณะการปรับตัวของเพลงโคราชในอดีตจนถึงปัจจุบันผ่านมิติด้านกาลเวลาเพื่อให้เห็นทั้งด้านที่คงอยู่ ความต่อเนื่อง และความเปลี่ยนแปลงไปของตัวสื่อ ตั้งแต่อดีตที่เพลงโคราชมีการปรับตัวเองแบบธรรมชาติตามวิถีชาวบ้าน จนกระทั่งมาพบกับหน่วยงานภายนอกอย่างโครงการสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข (สพส.)¹ ที่เข้ามาร่วมดำเนินการว่า มีวิธีการปรับตัวอย่างไร อีกทั้งยังศึกษาปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและศักยภาพในการต่อสู้ของสื่อพื้นบ้าน ซึ่งจะทำให้เข้าใจถึงพัฒนาการของการปรับตัวและแสวงหาแนวทางในการปรับประยุกต์เพลงโคราชที่เหมาะสมในอนาคต

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาลักษณะการปรับตัวของเพลงโคราชในอดีตจนถึงปัจจุบัน
2. เพื่อศึกษาปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและศักยภาพในการต่อสู้ของสื่อพื้นบ้าน
3. เพื่อศึกษาถึงแนวทางในการปรับตัวของเพลงโคราชในอนาคต

¹ โครงการสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข (สพส.) เป็นโครงการที่ได้รับทุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) โดยมีเป้าหมายหลักอยู่ 2 ด้าน คือ การใช้สื่อพื้นบ้านเพื่อพัฒนาสุขภาวะของคนในชุมชนทั้ง 4 ด้าน อันได้แก่ สุขภาพกาย ใจ สังคม และจิตวิญญาณ พร้อมทั้งส่งเสริมและพัฒนาสุขภาวะของสื่อพื้นบ้านควบคู่ไปในเวลาเดียวกัน

แนวคิดทฤษฎีที่ใช้

1. แนวคิดเกี่ยวกับสื่อพื้นบ้าน
2. แนวคิดเรื่องการผลิตและการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม (Cultural Production and Reproduction)
3. แนวคิดเรื่องบันไดปลาโจนทางศิลปะ
4. แนวคิดเรื่องการปรับตัวทางวัฒนธรรม
5. ทฤษฎีหน้าที่นิยม (Functionalism)
6. แนวคิดการสื่อสาร แบบจำลองการสื่อสารของ เดวิด เค เบอร์โล (David K. Berlo)

ระเบียบวิธีวิจัย

ใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ที่ประกอบด้วยวิธีการวิจัยดังนี้

1. การสัมภาษณ์เจาะลึก (In-depth Interview) กลุ่มผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง (Stakeholder) กับเพลงโคราช ซึ่งการคัดเลือกบุคคลดังกล่าวได้ใช้วิธีการสุ่มเลือกแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) ประกอบกับการสุ่มแบบต่อเนื่องในกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก (Snowball Sampling) ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1.1 หมอเพลงโคราช ได้ใช้เกณฑ์เรื่องประเภทของการแสดงเพลงโคราช ดังต่อไปนี้

- หมอเพลงโคราชประเภทดั้งเดิม คือ กลุ่มศิลปินที่มีลักษณะการแสดงที่ยังคงยึดถือแบบฉบับดั้งเดิมอยู่มากและแทบจะไม่เห็นการเปลี่ยนแปลง

- หมอเพลงโคราชประเภทก๊อปปี้ คือ กลุ่มศิลปินที่มีการปรับเปลี่ยนลักษณะของการแสดงให้เหมาะสมกับวัตถุประสงค์เพื่อใช้ประกอบพิธีกรรมก๊อปปี้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ โดยเฉพาะท้าวสุรนารี (ย่าโม)

- หมอเพลงโคราชประเภทประยุกต์หรือ ซึ่ง คือ กลุ่มศิลปินที่มีการปรับเปลี่ยนลักษณะการแสดงไปจากเดิม โดยผสมผสานการแสดงแบบดั้งเดิมกับการ

แสดงแบบสมัยใหม่ เช่น การนำเครื่องดนตรีตะวันตกหรือรูปแบบคอนเสิร์ตคล้ายวงดนตรีลูกทุ่งมาประกอบการแสดง

1.2 กลุ่มผู้ชม โดยเลือกกลุ่มผู้ชมที่มีประสบการณ์ในการรับชมเพลงโคราชจากอดีตสู่ปัจจุบัน และใช้เกณฑ์เรื่องอายุที่ต่างกัน สามารถแบ่งได้ดังนี้

- กลุ่มผู้ชมวัยสูงอายุหรืออาวโส คือ กลุ่มผู้ชมที่มีประสบการณ์ในการรับชมเพลงโคราช ในมิติที่สื่อไม่มีการปรับตัวและยังคงลักษณะการแสดงหรือองค์ประกอบแบบดั้งเดิม

- กลุ่มผู้ชมวัยกลางคน (ผู้ใหญ่) คือ กลุ่มผู้ชมที่มีประสบการณ์ในการรับชมเพลงโคราช ตั้งแต่อดีตที่ยังไม่มีการปรับเปลี่ยนต่อเนื่องมาจนถึงมิติที่ได้มีการปรับปรุงยุคการแสดงแล้ว เพราะเป็นกลุ่มที่เห็นการเปลี่ยนผ่านของตัวสื่อเป็นอย่างดี

- กลุ่มผู้ชมวัยรุ่นและวัยเด็ก คือ กลุ่มผู้ชมทั้งที่มีประสบการณ์หรือมีส่วนร่วม และกลุ่มผู้ชมที่ไม่สนใจในการรับชมการแสดงเพลงโคราชในมิติที่สื่อมีการปรับปรุงยุคแล้ว

1.3 อาจารย์ ที่มีประสบการณ์ในการนำเพลงโคราชไปปรับปรุงยุคใช้ในการเสริมสร้างกิจกรรมต่างๆ ในโรงเรียน

1.4 นักวิชาการ ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญ สนใจศึกษาค้นคว้าวิจัยและทำงานด้านศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านของจังหวัดนครราชสีมา และเป็นผู้ที่มีบทบาทต่อการส่งเสริมอนุรักษ์เพลงโคราช

2. การลงสังเกตการณ์ภาคสนาม (Field Observation) ขณะลงพื้นที่ในการสำรวจและเก็บรวบรวมข้อมูลของผู้วิจัย อันได้แก่ การเล่นเพลงโคราชดั้งเดิมในงานทำบุญฉลองอัฐิ บ้านดงกระโทก ต.หนองหัวแรด อ.หนองบุญมาก จ.นครราชสีมา การเล่นเพลงโคราชแก่กันที่บริเวณวัดศาลาลอยและอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี (ย่าโม) ประกอบกับผู้วิจัยได้มีโอกาสไปดูการฝึกสอนเพลงโคราชของหมอลำเพลงบุญสมให้กับเด็กนักเรียนโรงเรียนบ้านหนองอ้อ ต.ปราสาท อ.โนนสูง จ.นครราชสีมา และโรงเรียนบึงพลาญราบ ต.บ้านเกาะ อ.เมือง จ.นครราชสีมา

3. การศึกษาจากเอกสาร และสื่ออื่นๆ อย่างเช่น สื่อมวลชน สื่อทัศนูปกรณ์ (เทป ซีดีบันทึกเสียง วีซีดี การแสดงสด) ประกอบกับข้อมูล บทความจากเว็บไซต์ที่เกี่ยวข้องกับเพลงโคราช

ขอบเขตการวิจัย

ผู้วิจัยเลือกศึกษาเพลงโคราช เนื่องจากเป็นสื่อที่ยังคงรักษาอัตลักษณ์และบ่งบอกตัวตน “ความเป็นโคราช” ได้อย่างชัดเจนผ่านการใช้ภาษาถิ่นสำเนียงโคราชในการเล่นเพลง ประกอบกับตัวสื่อยังแสดงให้เห็นลักษณะการปรับตัวที่น่าสนใจ และเหมาะสมจะทำการศึกษเป็นอย่างยิ่ง โดยได้ใช้ระยะเวลาในการศึกษาข้อมูลเป็นเวลา 6 เดือน ตั้งแต่เดือนสิงหาคม 2551 - มกราคม 2552 นอกจากระยะเวลาหลักที่ได้กล่าวไปแล้วนั้น ผู้วิจัยได้มีโอกาสลงไปเก็บข้อมูลไว้บ้างแล้วก่อนหน้านี้ จำนวน 4 ครั้ง คือ เดือนกันยายน 2549 เดือนมกราคม 2550 เดือนกุมภาพันธ์ 2550 และเดือนพฤษภาคม 2550

นิยามศัพท์เชิงปฏิบัติการ

1. การปรับตัว หมายถึง ความสามารถของสื่อพื้นบ้านที่จะดำรงอยู่ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลง โดยการประยุกต์หรือพลิกผันคุณลักษณะ (Attribute) แก่บางประการให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ใหม่ที่เกิดขึ้นไปของบริบทใหม่หรือรองรับสื่อ โดยดำรงอัตลักษณ์เดิมไว้ได้เป็นส่วนใหญ่ แต่อาจยอมลดทอนหรือถอดรื้อตลอดจนสร้างสรรค์องค์ประกอบบางประการในสื่อใหม่ เพื่อให้อยู่รอดต่อไป สามารถจำแนกการปรับตัวเป็น 6 เกณฑ์ดังนี้

1.1 การปรับตัวด้านรูปแบบและเนื้อหา คือ การปรับเปลี่ยนคุณลักษณะการปรับตัวในส่วนที่มองเห็น (Visible Part) คือส่วนที่เป็นดอก ผล ใบ ลำต้นที่สามารถมองเห็น จับต้อง สัมผัสได้ เปรียบได้กับส่วนที่เป็นรูปแบบ (Form) และการปรับตัวในส่วนที่มองไม่เห็น (Invisible Part) ของเพลงโคราชคือ ส่วนที่เป็นรากเป็นองค์ประกอบที่ไม่สามารถมองเห็นได้ อาจต้องใช้การตีความ วิเคราะห์จึงจะเข้าใจ เปรียบเทียบได้กับส่วนที่เป็นเนื้อหา คุณค่า ความหมาย ตัวตน

1.2 การปรับตัวด้านกระบวนการสื่อสาร (SMCR) คือ การปรับเปลี่ยนคุณลักษณะทางด้านการสื่อสาร ตั้งแต่ผู้ส่งสาร (Sender) สาร (Message) ช่องทางการสื่อสาร (Channel) ผู้รับสาร (Receiver)

1.3 การปรับตัวด้านบทบาทหน้าที่ คือ การปรับประยุกต์ภารกิจหรือหน้าที่ รวมถึงประโยชน์และคุณค่าที่สื่อพื้นบ้านอย่างเพลงโคราชสามารถสนองต่อความต้องการของปัจเจกบุคคล ชุมชนและสังคมโดยรวม ทั้งนี้ อาจมีลักษณะบางส่วนที่อิงกับบทบาทหน้าที่เดิมหรือมีการสร้างบทบาทหน้าที่ใหม่ ๆ

นอกจากนี้ผู้วิจัยจะศึกษาและวิเคราะห์บทบาทหน้าที่ของเพลงโคราช เพื่อให้เห็นถึงคุณสมบัติของสื่อที่มีทั้งความต่อเนื่องและเปลี่ยนแปลงไป สามารถจำแนกได้เป็นหน้าที่ 4 ด้านด้วยกัน คือ หน้าที่ที่สืบเนื่อง หน้าที่ที่หายไป หน้าที่ที่คลี่คลายและหน้าที่ที่เพิ่มใหม่ ทั้งในระดับปัจเจกบุคคล ระดับชุมชน และระดับสังคม

1.4 การปรับตัวด้านการสืบทอด คือ ความสามารถในการปรับเปลี่ยนด้านการดำรงอยู่ของเพลงโคราชและการส่งต่อวัฒนธรรมไปสู่คนรุ่นใหม่ที่อยู่ในสภาพการณ์ใหม่ โดยที่ยังคงดำรงอัตลักษณ์ที่สำคัญไว้

1.5 การปรับตัวด้านการต่อรอง คือ การปรับเปลี่ยนคุณลักษณะบางอย่างให้โดดเด่นเพื่อให้มีอำนาจเหนือกว่าสิ่งอื่น อาทิ ผู้ชม กลุ่มบุคคล หน่วยงานรัฐและเอกชน สื่อมวลชน สภาพสังคม สภาพเศรษฐกิจ วัฒนธรรม เป็นต้น

1.6 การปรับตัวด้านเครือข่าย คือ การปรับเปลี่ยนรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างเพลงโคราชกับคนกลุ่มคน องค์กร หรือผู้ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับเพลงโคราช ทั้งการปรับประยุกต์เครือข่ายเดิม เสริมสร้างและแสวงหาเครือข่ายใหม่ ๆ

2. การปรับตัวแบบธรรมชาติ (By Nature) คือ การปรับเปลี่ยนคุณลักษณะของสื่อเพลงโคราชในด้านต่างๆ ตามวิถีชาวบ้าน เช่น เพลงโคราชประยุกต์หรือซึ้ง

3. การปรับตัวแบบวางแผน (By Plan) คือ การปรับเปลี่ยนคุณลักษณะของสื่อเพลงโคราชในด้านต่างๆ โดยการใช้ความรู้ทางวิชาการ เช่น เพลงโคราชซูเปอร์แดนซ์

4. เพลงโคราช หมายถึง สื่อพื้นบ้านที่ใช้ผู้เล่นหรือหมอลำเพลงชายและหญิงฝ่ายละ 2 คน ว่าเพลงโต้ตอบกัน โดยมีเอกลักษณ์ที่โดดเด่นอยู่ที่การใช้ภาษาถิ่นโคราช ในการว่าเพลง เป็นรูปแบบสื่อที่เป็นการแสดง โดยมีหมอลำ (Sender) ที่ทำหน้าที่ถ่ายทอดเนื้อหาของสาร เป็นรูปแบบกลอนเพลง ทำรำ (Message) ผ่านเวทีการแสดง (Channel) ในรูปการแสดงสด เช่น การแสดงในงานมงคล งานอวมงคล งานแก้บน งานเฉลิมฉลองต่างๆ หรือจากสื่อมวลชนและการบันทึกผ่านสื่อที่สมบูรณ์แบบ เช่น เทป ซีดี วีซีดี และวีซีดีคาราโอเกะให้กับผู้ชม (Receiver) เพื่อให้ผู้ชมได้รับความรู้ และความบันเทิง

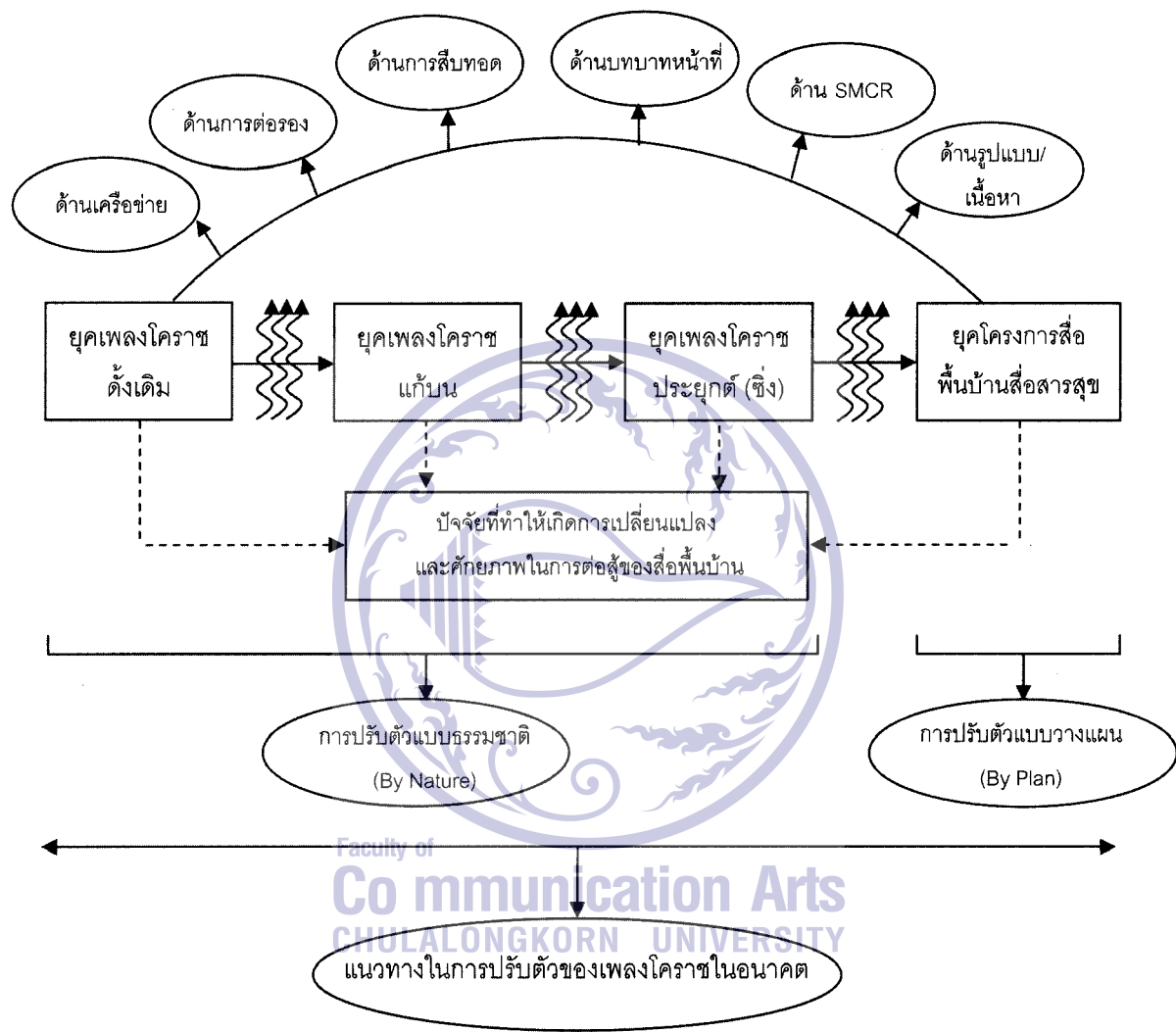
5. ปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง หมายถึง ปัจจัยหรือเงื่อนไขที่มีผลทำให้เพลงโคราชเกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ สามารถจำแนกได้ดังต่อไปนี้

5.1 ปัจจัยภายใน คือ ปัจจัยภายในตัวสื่อตามกระบวนการสื่อสาร ซึ่งประกอบด้วย ผู้ส่งสาร (Sender) สาร (Message) ช่องทางการสื่อสาร (Channel) ผู้รับสาร (Receiver)

5.2 ปัจจัยภายนอก คือ ปัจจัยที่อยู่นอกเหนือมิตการสื่อสาร เช่น บริบทชุมชน ต้นทุนทางวัฒนธรรม สภาพแวดล้อม มิตการเมือง สังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม ประเพณี เทคโนโลยี สื่อมวลชน เป็นต้น

6. ศักยภาพในการต่อสู้ของสื่อพื้นบ้าน หมายถึง ความเป็นไปได้ในมิตความสามารถของเพลงโคราช ซึ่งมีผลจากปัจจัยภายในคือ เรื่องคุณลักษณะของตัวสื่อและเรื่องคุณลักษณะของชุมชนท้องถิ่นผู้เป็นเจ้าของสื่อ นั้น เพื่อดิ้นรนต่อสู้และดำรงอยู่ท่ามกลางปัจจัยภายนอกที่เข้ามาส่งเสริมและกีดเซาะให้สูญสลาย

กรอบแนวคิดการวิจัย

ผลการวิจัยลักษณะการปรับตัวของเพลงโคราชในอดีตจนถึงปัจจุบันและปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง

การตอบวัตถุประสงค์การวิจัยข้อแรกและข้อสองนั้น ผู้วิจัยได้แบ่งการศึกษาลักษณะการปรับตัวของเพลงโคราชตามปัจจัยที่เข้ามาทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและปรับตัวของสื่อ ซึ่งพบว่าเพลงโคราชมีการปรับตัวออกเป็น 4 ยุค คือ ยุคเพลงโคราชดั้งเดิม ยุคเพลงโคราชแค้น ยุคเพลงโคราชประยุกต์หรือซิ่ง และยุคโครงการสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข (สพส.) โดยสามารถอธิบายพัฒนาการได้เป็น 4 ช่วงสำคัญๆ ดังนี้

ในช่วงแรกเริ่ม คือ ยุคเพลงโคราชดั้งเดิม การเล่นเพลงโคราชมักเล่นตามครัวเรือนและเป็นงานอดิเรก โดยทำหน้าที่สันทนาการให้กับคนในชุมชนหลังว่างเว้นจากวิถีการผลิตแบบเดิม และมักไม่ค่อยคำนึงถึงมิติทางเศรษฐกิจมากนัก

แต่เมื่อมีปัจจัยที่สนับสนุนต่อการเปลี่ยนแปลง อันได้แก่ การเข้ามาของสื่อสมัยใหม่ การดำเนินธุรกิจเป็นเชิงพาณิชย์มากขึ้น หรือมีเงื่อนไขจากการเกิดอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี (ย่าโม) ก็ทำให้เพลงโคราชได้เปลี่ยนผ่านเข้าสู่ยุคเพลงโคราชแค้น อาจกล่าวได้ว่าปัจจัยภายนอกเหล่านี้ต่างมีส่วนผลักดันทำให้เพลงโคราชมีการปรับตัวไปตามระบบเชิงพาณิชย์มากขึ้นเพื่อให้ยังคงดำรงอยู่และทำหน้าที่ตอบสนองความต้องการของคนในชุมชนได้ดีเฉกเช่นเดิม

ทั้งนี้เมื่อระบบอุตสาหกรรมทางวัฒนธรรม (Culture Industry) ได้ผลิตสื่อบันเทิงสมัยใหม่ อย่างเช่น สื่อมวลชนเข้ามา ทำให้ความนิยมของผู้ชมเพลงโคราชเปลี่ยนไปหลายคนหันไปนิยมเพลงลูกทุ่ง เพลงสากลและเพลงสมัยนิยม ประกอบกับบริบททางสังคมของประเทศไทยในช่วงดังกล่าวที่ประสบปัญหาวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจตกต่ำ อาจเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เพลงโคราชต้องมีการปรับตัวมาสู่ยุคเพลงโคราชประยุกต์หรือซิ่งเพื่อความอยู่รอดของตัวสื่อเป็นสำคัญ

นอกจากนี้การเข้ามาของหน่วยงานภายนอกอย่างโครงการสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข (สพส.) เพื่อมาเติมแนวคิด

ทฤษฎี ความรู้ทางวิชาการให้กับศิลปิน และมุ่งเน้นการสืบทอดผู้รับสารรุ่นใหม่ก็ทำให้เพลงโคราชได้เข้าสู่ยุคโครงการสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข (สพส.)

จากปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในช่วงต้นทำให้เพลงโคราชในแต่ละยุคจำเป็นต้องมีการปรับตัวในแต่ละคุณลักษณะ อันได้แก่ คุณลักษณะด้านรูปแบบและเนื้อหา คุณลักษณะด้านกระบวนการสื่อสาร (SMCR) คุณลักษณะด้านบทบาทหน้าที่ คุณลักษณะด้านการสืบทอด คุณลักษณะด้านการต่อรอง และคุณลักษณะด้านเครือข่าย ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. คุณลักษณะด้านรูปแบบและเนื้อหาของเพลงโคราช

จากการวิเคราะห์การปรับตัวของเพลงโคราช ตั้งแต่ยุคเพลงโคราชดั้งเดิมจบจนยุคโครงการสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข (สพส.) ทำให้เห็นว่าการปรับตัวตามคุณลักษณะด้านรูปแบบและเนื้อหาของเพลงโคราชนั้นเป็นการปรับเปลี่ยนแบบเพิ่มเติมองค์ประกอบใหม่ๆ เข้ามาอยู่เสมอ ดังเช่น ในยุคเพลงโคราชแค้นได้นำการบริหารจัดการในรูปแบบใหม่อย่างคณะเพลงเป็นผู้จัดการและดูแล หรือใช้เวลาและค่าจ้างเข้ามาเป็นตัวกำหนดการแสดง แต่เมื่อเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ยุคเพลงโคราชประยุกต์หรือซิ่งได้เพิ่มองค์ประกอบอย่างการเต้นเข้ามาผสมผสานกับการรำ นำรูปแบบการแสดงแบบคอนเสิร์ตและเครื่องดนตรีสากลเข้ามาปรับใช้ในการแสดงด้วย แต่สิ่งสำคัญก็คือ องค์ประกอบดั้งเดิม อันได้แก่ บทกลอน/การด้นกลอนสด เพลงปฏิพากย์ชายหญิง สถานที่ในการเล่นเพลงหรือโรงเพลง ท่ารำ ความรู้เกี่ยวกับเพลงโคราช การไหว้ครู พิธีเข้ากรรม การเทียบเสียงไอ้โอ (ทำนองที่หมอเพลงจะยกมือขึ้นป้องหูก่อนการว่าเพลงทุกครั้ง) การร้องโดยใช้ภาษาถิ่นสำเนียงโคราช ความสัมพันธ์ระหว่างครูเพลงกับลูกศิษย์ และความสัมพันธ์ระหว่างชายหญิงก็ยังคงสืบทอดและดำรงอยู่เหมือนเดิม แต่อาจมีคุณลักษณะบางส่วนที่เริ่มจะหายไปอย่างเช่น พิธีเข้ากรรม

และที่สำคัญในยุคเพลงโคราชแค้นได้เพิ่มองค์ประกอบ หรือเติมส่วนที่เป็นรากของสื่อขึ้นมาใหม่ คือความเชื่อเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ของย่าโม ซึ่งอาจมี

เป้าหมายเพื่อต่อรองกับความเปลี่ยนแปลงของบริบทชุมชน

ทว่าผลที่ได้จากการศึกษาครั้งนี้กลับแสดงให้เห็นว่าการปรับตัวด้านรูปแบบและเนื้อหาของเพลงโคราชในแต่ละยุคนั้น ส่วนใหญ่จะเป็นการปรับเปลี่ยนองค์ประกอบในส่วนที่มองเห็น (Visible Part) หรือส่วนที่เป็นรูปแบบ (Form) ของตัวสื่อเป็นหลัก

2. คุณลักษณะด้านกระบวนการสื่อสารของเพลงโคราช (SMCR)

จากการวิเคราะห์ข้อมูลทำให้เห็นว่าการปรับตัวตามคุณลักษณะด้านกระบวนการสื่อสารของเพลงโคราชในแต่ละยุคนั้น มีรายละเอียดของการปรับเปลี่ยนแต่ละองค์ประกอบดังต่อไปนี้

1. ผู้ส่งสาร (Sender)

มีการปรับเปลี่ยนโดยเพิ่มผู้ส่งสาร ทั้งในเชิงปริมาณคือ ในยุคเพลงโคราชแค้น เกิดการรวมตัวกันก่อตั้งเป็น “คณะเพลง” และได้ขยายไปยังนักแสดงคนอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นโฆษก นักดนตรี นักร้อง หรือทางเครื่องในยุคเพลงโคราชประยุกต์หรือชิง แต่เมื่อเข้าสู่ยุคโครงการสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข (สพส.) ได้ขยายไปสู่หมอเพลงรุ่นเด็ก พร้อมทั้งมีการสร้างสรรค์ทักษะใหม่ๆ อย่างเช่น ทักษะในการวิเคราะห์ลักษณะของผู้ชม (Audience Analysis Skill) ซึ่งถือเป็นการพัฒนาและปรับปรุงในเชิงคุณภาพ ส่วนบทบาทของหมอเพลงได้มีการปรับเปลี่ยนจากการเป็น “ปราชญ์ชาวบ้าน” ไปสู่ “ผู้ให้ความบันเทิง” แต่ในยุคโครงการสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข (สพส.) ได้รื้อฟื้นการเป็น “ปราชญ์ชาวบ้าน” ให้กลับมาดังเดิม สำหรับสถานภาพของหมอเพลงได้ปรับเปลี่ยนจากการเล่นเพลงโคราชเป็นอาชีพเสริมมาสู่การเล่นเป็นอาชีพหลักและหันไปพัฒนาชุมชนด้วย ในส่วนวัตถุประสงค์ ก็ปรับเปลี่ยนจากการประชันขันแข่งเพื่อชื่อเสียงไปสู่การคำนึงถึงรายได้เป็นหลัก แต่ก็มีศิลปินบางส่วนที่เน้นการสืบทอดและดำรงอยู่ของเพลงโคราชอย่างยั่งยืน

2. สาร (Message)

เนื้อหาของเพลงโคราชยังคงเกี่ยวกับสภาพสังคม

วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ นิทานชาดก ธรรมทางพุทธศาสนา เป็นต้น สำหรับในยุคเพลงโคราชแค้นอาจให้น้ำหนักไปที่บริบทของสังคมที่เปลี่ยนไปและความเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของท้าวสุรนารี (ย่าโม) ส่วนในยุคเพลงโคราชประยุกต์หรือชิงมักสะท้อนสภาพสังคมที่ทันสมัย แต่ในยุคโครงการสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข (สพส.) จะเน้นการให้ข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์กับคนในชุมชน เนื้อหาของการแสดงเพลงโคราชส่วนใหญ่จะถูกกำหนดโดยผู้ชมและวัตถุประสงค์ในการเล่น หรือสถานที่ที่ใช้ในการแสดงแต่ละครั้ง นอกจากนี้ยังมีการสร้างสรรค์รูปแบบการแสดงใหม่ๆ อย่างการแสดงแบบ “คอนเสิร์ตคล้ายวงดนตรีลูกทุ่ง” และ “เพลงโคราชซูเปอร์แดนซ์” (ที่ผสมผสานระหว่างเพลงโคราชกับท่ากายบริหารแอโรบิก) เพิ่มเข้ามา ทั้งนี้ตั้งแต่ยุคเพลงโคราชแค้นได้มีการลดขั้นตอนและตัดทอนเนื้อหาในการแสดงให้เหมาะสมกับเวลาและค่าใช้จ่าย อีกทั้งยังมีการปรับประสานให้เข้ากับวัฒนธรรมเรื่องเวลา (Clock Culture) ของสื่อมวลชน

3. ช่องทางการสื่อสาร (Channel)

เป็นการแสดงสดบนเวที ที่เรียกว่า “โรงเพลงสี่เสา” แต่มีการเพิ่มเติมเวทีแบบคอนเสิร์ต และมีการปรับประสานโดยนำสื่ออื่นๆ อันได้แก่ หนังสือรวบรวมกลอนเพลง, การบันทึกแผ่นเสียง, สื่อทัศนูปกรณ์ และสื่อมวลชนเข้ามามีใช้ในการขยายช่องทางการสื่อสาร นอกจากนี้ในยุคเพลงโคราชแค้นได้โยกย้ายพื้นที่ในการเล่นเพลงจากสังคมชนบทเข้าสู่ชุมชนเมือง และขยายไปสู่ภาคธุรกิจในยุคเพลงโคราชประยุกต์หรือชิง และท้ายสุดในยุคโครงการสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข (สพส.) ได้เข้าสู่สถาบันการศึกษาอย่างโรงเรียนในชุมชนมากยิ่งขึ้น

4. ผู้รับสาร (Receiver) ของเพลงโคราชแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มผู้ชมและเจ้าภาพ

ในอดีตกลุ่มผู้ชมมักเป็นผู้คนในชุมชนทุกเพศทุกวัย แต่เมื่อเข้าสู่ยุคเพลงโคราชแค้น ผู้ชมที่เป็นกลุ่มวัยรุ่นเริ่มขาดหายไป สำหรับในยุคโครงการสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข (สพส.) ศิลปินเพลงโคราชเริ่มมีการสร้างและพัฒนาตลาดผู้ชม ส่วนเจ้าภาพในยุคเพลงโคราชแค้นเริ่มมีลักษณะเป็นปัจเจกบุคคล และได้ขยายไปสู่ระดับองค์กรมากขึ้นในยุคโครงการสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข (สพส.)

สำหรับความสัมพันธ์ของผู้ชมกับหมอลำเพลงในเพลงโคราชดั้งเดิมและเพลงโคราชประยุกต์หรือซึ่งยังคงเป็นส่วนหนึ่งของการแสดงเช่นเดิม แต่ในเพลงโคราชแก่นจะมีการแบ่งแยกระหว่างผู้ฟังกับหมอลำเพลงให้เห็นอย่างชัดเจน ผู้ฟังมักไม่ค่อยมีส่วนร่วมในการแสดง เพราะถือว่าเป็นการแสดงให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์โดยเฉพาะท้าวสุรนารี (ย่าโม) ดูเท่านั้น

จากการศึกษาการปรับตัวตามคุณลักษณะด้านกระบวนการสื่อสารของเพลงโคราชพบว่า เกิดการเปลี่ยนแปลงในทุกองค์ประกอบ และแบบแผนของการปรับตัวส่วนใหญ่จะเป็นแบบ “เพิ่มเติมองค์ประกอบใหม่ๆ เข้ามา” โดยอาจจะเพิ่มเข้ามาเรื่อยๆ หรือเพิ่มเข้ามาแบบผสมผสาน แต่มักจะไม่ค่อย “ลดทอนหรือตัดทิ้งองค์ประกอบเก่า” ออกไป (ยกเว้นการลดขั้นตอนในการแสดงหรือตัดทอนเนื้อหาในกลอนเพลง) ดังนั้นกระบวนการปรับตัวเช่นนี้ มีผลทำให้เพลงโคราชยังคงผสมผสานทั้งของเก่าและของใหม่ (Articulation) ได้อย่างมีประสิทธิภาพ แม้ว่าสำหรับศิลปินเพลงโคราชแล้ว ก็จำเป็นต้องเพิ่ม “ต้นทุน” ทุกชนิดไม่ว่าจะเป็นเงินทุน อุปกรณ์ในการแสดง พร้อมทั้งพัฒนาตนเองและแสวงหาข้อมูลใหม่ๆ ที่แตกต่างจากองค์ความรู้เดิมของตน ประกอบกับในยุคปัจจุบัน ศิลปินต่างสนใจเข้าร่วมทำงานกับสถาบันการศึกษาอย่างโรงเรียน โดยมีเป้าหมายหลักเพื่อที่จะติดตั้งและมอบหมายภารกิจการสืบทอดเพลงโคราชให้กับเด็กๆ แล้วนั้น ทำให้ศิลปินต้องเพิ่มทุนความรู้ด้านการสื่อสารที่ถือเอาผู้รับสารหรือผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง (Audience-Centered) มากขึ้นด้วย

3. คุณลักษณะด้านบทบาทหน้าที่ของเพลงโคราช

จากการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยสามารถสรุปบทบาทหน้าที่ของเพลงโคราชได้ดังนี้

- **บทบาทหน้าที่ในระดับปัจเจกบุคคล** คือ หน้าที่ในการพัฒนาตนเอง (Self-Formation) อันได้แก่ ฝึกความอดทน เปิดช่องทางให้แก่การเรียนรู้โลก สร้างสมาธิ และเสริมสร้างจินตนาการและความคิดสร้างสรรค์ หน้าที่ให้ความบันเทิง และหน้าที่เป็นสื่อเพื่อการเห็นตนเองและผู้อื่น (Self-Reflection)

- **บทบาทหน้าที่ในระดับชุมชน** คือ หน้าที่ในการเป็นพื้นที่สังสรรค์ของเครือญาติ

- **บทบาทหน้าที่ในระดับสังคม** อันได้แก่ หน้าที่ในการสะท้อนตัวตนและสร้างอัตลักษณ์ของท้องถิ่น หน้าที่ในการให้ข้อมูลข่าวสาร และหน้าที่ในการอบรมสั่งสอน

แต่อย่างไรก็ดี เมื่อเพลงโคราชมีการปรับตัวเข้าสู่ยุคใหม่ๆ อาจจะโน้มเอียงการทำหน้าที่ไปตามแรงผลักดันจากปัจจัยภายนอก ซึ่งอาจจะมีภาระเดิมๆ ที่คลี่คลายการทำหน้าที่ลงไปบ้าง อย่างเช่น บทบาทหน้าที่ในระดับปัจเจกบุคคล คือหน้าที่ในการพัฒนาตนเอง (Self-Formation) อันได้แก่ เปิดช่องทางให้แก่การเรียนรู้โลก หรือฝึกความอดทน แต่ทว่าก็ยังคงมีบทบาทหน้าที่ที่สืบเนื่องมาจากอดีตหลายๆ อย่างที่เพลงโคราชสามารถสืบทอดและดำรงอยู่ได้ แม้ว่าอาจจะทำหน้าที่ได้ในระดับหนึ่งเท่านั้นก็ตาม ดังเช่น บทบาทหน้าที่ในระดับปัจเจกบุคคล คือหน้าที่ในการพัฒนาตนเอง (Self-Formation) อันได้แก่ สร้างสมาธิ เสริมสร้างจินตนาการ และความคิดสร้างสรรค์ หน้าที่ให้ความบันเทิง หน้าที่เป็นสื่อเพื่อการเห็นตนเองและผู้อื่น (Self-Reflection) บทบาทหน้าที่ในระดับชุมชน คือ หน้าที่ในการเป็นพื้นที่สังสรรค์ของเครือญาติ บทบาทหน้าที่ในระดับสังคม อันได้แก่ หน้าที่ในการสะท้อนตัวตนและสร้างอัตลักษณ์ของท้องถิ่น หน้าที่ในการให้ข้อมูลข่าวสาร และหน้าที่ในการอบรมสั่งสอน

ทว่าสิ่งที่ผู้วิจัยได้ค้นพบเพิ่มเติมก็คือ เพลงโคราชได้เพิ่มบทบาทหน้าที่ใหม่ๆ มากขึ้น ดังเช่น บทบาทหน้าที่ในระดับปัจเจกบุคคล อันได้แก่ หน้าที่ในการเป็นสื่อเสริมสร้างสุขภาพ หน้าที่เป็นสื่อเสริมสร้างพัฒนาการของเด็ก บทบาทหน้าที่ในระดับสังคม อันได้แก่ หน้าที่ในการช่วยแก้ปัญหาเวลาเผชิญวิกฤต หน้าที่ในการเป็นสื่อเพื่อการรณรงค์ และหน้าที่ในการสร้างรายได้เสริมให้กับครอบครัว

4. คุณลักษณะด้านการสืบทอดเพลงโคราช

ในส่วนของการสร้างการสืบทอดเพลงโคราชนั้น ในยุคเพลงโคราชแก่นได้ขยายตัวจากการจำกัดอยู่เฉพาะระดับครัวเรือนมาสู่คนภายนอกและไม่จำกัดเฉพาะ

สายตระกูลอีกต่อไป สำหรับในยุคเพลงโคราชประยุกต์ หรือซึ่งมีการปรับเปลี่ยนการสืบทอดมาสู่องค์กร คือ สมาคมเพลงโคราช และในยุคโครงการสื่อพื้นบ้าน สื่อสารสุข (สพส.) ได้ย้ายไปสู่สถาบันการศึกษาอย่าง โรงเรียนในชุมชน

สำหรับวิธีการสืบทอดแบบมุขปาฐะ (Oral Culture) ยังคงอยู่ แต่ได้มีการปรับเปลี่ยนเพิ่มเติมวิธีการใหม่ๆ เข้ามา อันได้แก่ การถ่ายทอดแบบการเขียน (Written Culture) การถ่ายทอดผ่านการพิมพ์ (Print Culture) และการถ่ายทอดผ่านสื่ออิเล็กทรอนิกส์ (Electronic Culture) อย่างการฝึกฝนผ่านคาราโอเกะ หรือซีดีเพลง ที่ร้องเป็นต้นแบบ อย่างไรก็ตาม แม้ศิลปินจะค้นพบวิธีการ สืบทอดด้วยวิธีใหม่ๆ ที่สะดวกและทันสมัยเพียงใดก็ตาม ในทางตรงกันข้ามก็มีมียอมละทิ้งวิธีการสืบทอดแบบเดิม ทว่าได้ใช้วิธีการปรับประสาน (Articulation) ระหว่าง สื่อเก่ากับสื่อใหม่เข้าไว้ด้วยกัน และที่สำคัญก็คือ ศิลปินมีความสามารถในการวางจังหวะว่าช่วงไหนจะใช้ สื่อแบบใด อย่างเช่น ในช่วงแรกอาจใช้วิธีการท่องกลอน แบบปากต่อปาก (Oral Culture) เมื่อเกิดความชำนาญแล้ว ก็อาจฝึกฝนผ่านคาราโอเกะ (Electronic Culture) เป็นต้น

การสร้างความหมายของเพลงโคราชมีการปรับเปลี่ยน จากการเป็นสื่อรับใช้ชุมชนไปสู่การประกอบสร้างความหมายใหม่ให้เป็นสื่อที่ใช้ประกอบพิธีกรรมกับน สิ่งศักดิ์สิทธิ์ โดยเฉพาะท้าวสุรนารี (ย่าโม)

ในส่วนของการฝึกสอนเพลงโคราชได้มีการปรับเปลี่ยนจากครูเพลงเป็นศูนย์กลาง (Sender-Oriented) ไปสู่การเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง (Audience-Oriented) แต่ในปัจจุบัน เมื่อมีความสนใจมิติการสืบทอดผู้รับสาร และการดำรงอยู่ของวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน การฝึกสอน ก็ยิ่งจำเป็นต้องผสมผสานทั้ง 2 วิธี

ส่วนการสืบทอดผ่านช่องทางแหล่งเรียนรู้ของศิลปิน พบว่ามีอยู่ 3 รูปแบบคือ แบบสายตระกูล แบบแสวงหา ครู และแบบครูพักลักจำ แต่ในยุคเพลงโคราชดั้งเดิม ส่วนใหญ่การสืบทอดจะใช้แบบสายตระกูล และเมื่อ เปลี่ยนผ่านเข้าสู่ยุคอื่นๆ ก็ค่อนข้างเน้นไปที่การสืบทอด แบบแสวงหาครู ทว่าในปัจจุบันควรทำความเข้าใจทั้ง 3 วิธี

5. คุณลักษณะด้านการรับรองของเพลงโคราช

เมื่อเพลงโคราชมีการเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ยุคใหม่ๆ ก็มีการรับรองกับสิ่งต่างๆ เพิ่มมากขึ้นเช่นกัน อันได้แก่ การรับรองระหว่างหมอเพลง การรับรองกับผู้รับสาร การรับรองกับทางราชการ การรับรองกับภาครัฐกิจหรือนายทุน การรับรองกับสื่อมวลชน และการรับรองกับสถาบันการศึกษา อย่างไรก็ตาม แม้การปรับตัวด้านการรับรองดังกล่าวอาจจะแสดงให้เห็นถึงการเสริมสร้างอำนาจ (Empowerment) ของศิลปินเพลงโคราชในการรับรองกับสิ่งต่างๆ ได้ก็ตาม ทว่ายิ่งเพลงโคราชมีศักยภาพในการขยายช่องทางสื่อสารและสานเครือข่ายออกไปมากยิ่งขึ้น สำหรับศิลปินแล้วก็ต้องเพิ่มทักษะการสื่อสารเพื่อการรับรองมากขึ้นตามไปด้วย

6. คุณลักษณะด้านเครือข่ายของเพลงโคราช

การปรับตัวตามคุณลักษณะด้านเครือข่ายของเพลงโคราชนั้น เป็นการปรับเปลี่ยนแบบเพิ่มเติมหรือแสวงหา เครือข่ายใหม่ๆ ทั้งเครือข่ายภายในและภายนอก ออกมาอยู่เสมอไม่ว่าจะเป็นเครือข่ายภายใน อันได้แก่ เครือข่ายระหว่างศิลปินกับคุณครู เครือข่ายระหว่างเด็กนักเรียน เครือข่ายระหว่างเด็กนักเรียนกับคุณครู เครือข่ายระหว่างศิลปินกับผู้ปกครอง เครือข่ายระหว่างคุณครู เครือข่ายระหว่างคุณครูกับผู้ปกครอง และ เครือข่ายระหว่างผู้ปกครอง

ทั้งนี้จากการสร้างเครือข่ายภายในชุมชนที่มากมาย ดังที่ได้กล่าวมาแล้วเหล่านี้ ทำให้ผู้วิจัยได้ข้อสรุปว่าเพลงโคราชกลายเป็นช่องทางในการสร้างความเข้มแข็ง (Strengthening) ของสายสัมพันธ์ระหว่างบ้าน โรงเรียน ชุมชน และศิลปินเพลงโคราช ดังนั้น การมีสายสัมพันธ์ หรือเครือข่ายที่มากมายหลากหลายเหล่านี้ล้วนเป็นกลไก ที่ช่วยพยุงรักษาสื่อพื้นบ้านอย่างเพลงโคราชได้ดียิ่งขึ้น

สำหรับเครือข่ายภายนอก อันได้แก่ เครือข่ายกับทางราชการ เครือข่ายกับนักวิชาการ เครือข่ายกับองค์กรอิสระ และเครือข่ายกับสื่อมวลชน

อย่างไรก็ตาม แม้เพลงโคราชจะมีการสร้างเครือข่ายใหม่ๆ ออกมาอย่างมากมาย แต่ทว่าสำหรับศิลปินแล้ว

มีอาจมองข้ามเครือข่ายเก่าๆ อย่างเช่นเครือข่ายระหว่าง
หมอลำ เพลง เครือข่ายระหว่างหมอลำกับผู้ชม เครือข่าย
ผู้ชม และเครือข่ายระหว่างครูเพลงกับลูกศิษย์ไปได้เลย
ในทางตรงกันข้ามยังคงรักษาเอาไว้ได้ดีเช่นเดิม

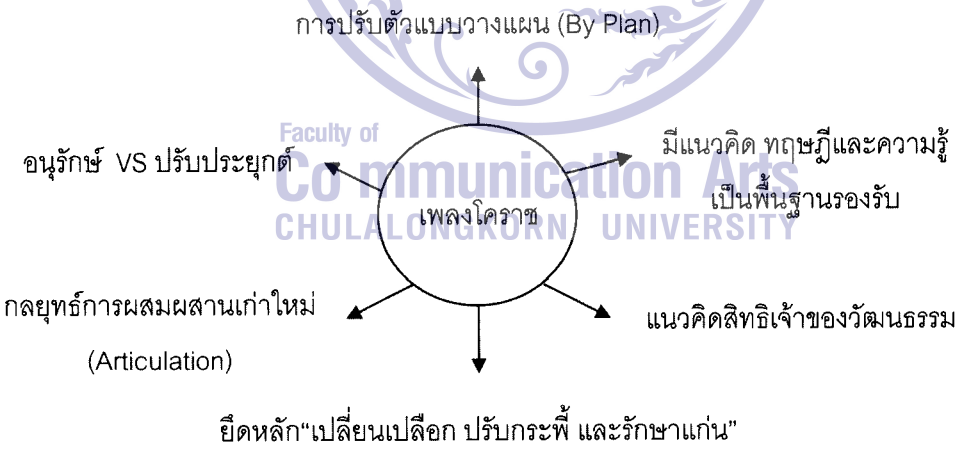
ศักยภาพในการต่อสู้ของสื่อพื้นบ้าน

ดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นแล้วว่า ในท่ามกลางปัจจัยที่
ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและปรับตัวอย่างมากมายนั้น
ตัวเพลงโคราชก็ยังคงแสดงให้เห็นถึงศักยภาพในการ
ดิ้นรนต่อสู้กับความเปลี่ยนแปลงต่างๆ อันได้แก่ การใช้
ทุนวัฒนธรรมเดิม (Cultural Capital) อย่างเช่นความ
สามารถในการขยายทักษะการเรียนรู้ พัฒนาการทำงาน

หรือการปรับประยุกต์ตัวสื่อที่มีมาอย่างต่อเนื่องก็ส่งผล
ให้ทุนเดิมที่สั่งสมเอาไว้เป็นหน้าด่านเกิดการตกผลึก
นอกจากนี้การแตกตัวสร้างประเภทใหม่ๆ อย่าง “เพลง
โคราชแก่น” และ “เพลงโคราชประยุกต์หรือซิ่ง”
ประกอบกับศิลปินเพลงโคราชมีศักยภาพในการขยาย
ทักษะการสื่อสารของตนเองออกไปไม่ว่าจะเป็นการ
รวมตัวกันเป็นสมาคม การนำสื่ออื่นๆ มาเป็นองค์ประกอบ
เสริม หรือการสานเครือข่ายทั้งภายในและภายนอก
ชุมชนก็มีส่วนสำคัญที่ทำให้เจ้าของวัฒนธรรมเพลงโคราช
มีอำนาจในการต่อรองหรือเป็นผู้กำหนดทิศทาง/สัดส่วน
ในการปรับเปลี่ยน หรือออกแบบกิจกรรมต่างๆ ในการ
ทำงานวัฒนธรรมท้องถิ่นได้ด้วยตนเอง

แนวทางในการปรับตัวของเพลงโคราชในอนาคต

ภาพที่ 1: แสดงแนวทางในการปรับตัวของเพลงโคราชในอนาคต

ในการตอบโจทย์การวิจัยที่เป็นวัตถุประสงค์ข้อสามนั้น
ผู้วิจัยขอสรุปแนวทางในการปรับตัวของเพลงโคราชใน
อนาคตว่า จำเป็นต้องนำลักษณะการปรับตัวในยุค
โครงการสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข (สพส.) มาใช้ด้วยการ
เปลี่ยนแปลงจากการปรับตัวแบบธรรมชาติ (By Nature)
ตามวิถีชาวบ้านมาสู่การปรับตัวแบบวางแผน (By Plan)
ที่มีหลักการ แนวคิด ทฤษฎี และความรู้ (Knowledge)

โดยผสมผสานการจัดการความรู้ระหว่าง “ทุนเดิม” อย่าง
ความรู้ความสามารถและชื่อเสียงที่ศิลปินสั่งสมไว้กับ
“ทุนใหม่” อย่างความรู้ทางวิชาการ มาเป็นพื้นฐานรองรับ
เพื่อให้ปรับประยุกต์แล้ว ได้ผลออกมาอย่างถูกต้อง
เหมาะสมตามความประสงค์ของเจ้าของวัฒนธรรมอย่าง
แท้จริง

เนื่องจากเพลงโคราชเป็นสมบัติร่วมของคนในชุมชน ดังนั้น การจะจัดการดัดแปลงเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมในส่วนใด ควรคำนึงถึงแนวคิดสิทธิเจ้าของวัฒนธรรมเป็นสำคัญ และควรเป็นข้อตกลงของผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholder) หรือเป็นการยอมรับของชุมชนเอง ไม่ใช่เป็นเรื่องการตัดสินใจของหน่วยงานใดหรือคนนอกวัฒนธรรม

นอกจากนี้ควรต้องยึดหลักที่ว่า “เปลี่ยนแปลง ปรับกระทั้ และรักษาแก่น” เอาไว้ให้มั่น และการจัดวางว่าคุณลักษณะใดเป็นแก่น กระทั้ เปลือกนั้น จำเป็นต้องให้เจ้าของวัฒนธรรมเพลงโคราชเป็นผู้แยกแยะหรือจัดวางลำดับขององค์ประกอบด้วยตัวเอง ว่าองค์ประกอบส่วนใดที่สามารถปรับเปลี่ยนได้และส่วนใดที่ปรับเปลี่ยนไม่ได้เลย ทั้งนี้ผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์กลับไปให้ศิลปิน (Cross-Check) ตรวจสอบว่าอะไรเป็นแก่น กระทั้ เปลือกของเพลงโคราช และนำมาจัดลงแผนภาพ โดยสามารถอธิบายได้ดังต่อไปนี้

ภาพที่ 2: แสดงการวิเคราะห์คุณลักษณะ/องค์ประกอบในส่วนที่ปรับเปลี่ยนได้และปรับเปลี่ยนไม่ได้ของเพลงโคราช จังหวัดนครราชสีมา

แก่นของเพลงโคราช คือ ส่วนที่เป็นจิตวิญญาณของเพลงโคราช อันได้แก่ การไหว้ครู การเทียบเสียง “ไอ้โอ” การสร้างสำเนียงร่วมถึงยาโม และภาษาถิ่นสำเนียงโคราช

เปลือกของเพลงโคราช คือ องค์ประกอบอื่นๆ ที่จะเรียกร้องความสนใจจากผู้ชม อันได้แก่ ท่วงท่า จังหวะดนตรี เนื้อร้อง และการเต้น

ทว่าในปัจจุบันเมื่อสื่อพื้นบ้านต้องเผชิญหน้ากับสื่อมวลชนหรือวัฒนธรรมสมัยใหม่จากโลกตะวันตกอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ทำให้ศิลปินเพลงโคราชมียา

ปฏิเสธรการเข้ามาของความบันเทิงสมัยใหม่หรือสื่อมวลชนได้เลยก็ตาม ทว่าควรนำกลยุทธ์การผสมผสานเก่าใหม่ (Articulation) แบบ “ของเก่าก็ไม่ทิ้งไป ของใหม่ก็เก็บไว้ได้” เข้ามาปรับใช้เพื่อต่อรองและปรับประสานระหว่างวัฒนธรรมท้องถิ่น (Local Culture) ของตนกับวัฒนธรรมตะวันตก (Global Culture) ให้เหมาะสม ดังเช่น “เพลงโคราชประยุกต์” หรือ “เพลงโคราชซูเปอร์แดนซ์” แต่ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับสัดส่วนของส่วนผสมทางวัฒนธรรมว่าจะผสมผสานกันอย่างไร เพื่อให้เกิดความมั่งคั่งเพิ่มพูนของทั้งสองฝ่าย

อย่างไรก็ตาม แม้ข้อค้นพบที่ได้จากงานวิจัยชิ้นนี้จะเป็นเครื่องพิสูจน์ให้เห็นว่าหากสื่อพื้นบ้านทุกประเภทรวมถึงเพลงโคราชจะดำรงอยู่ต่อไปได้ จำเป็นต้องมีการปรับเปลี่ยน (Adaptive) เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพของบริบทที่เปลี่ยนแปลงไป แต่ทว่าโดยธรรมชาติของสื่อพื้นบ้านมักจะมีลักษณะแบบทวิลักษณ์ (Dualism) หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ วัฒนธรรมมีคุณลักษณะเหมือนเหรียญสองด้าน โดยที่ด้านหนึ่งนั้นทำหน้าที่ “อนุรักษ์” เพื่อรักษาความคงตัว ต่อต้านความเปลี่ยนแปลง และเป็นต้นแบบดั้งเดิมให้คนรุ่นหลังได้รู้ารูปแบบที่ถูกต่อนั้นเป็นอย่างไร เช่น เพลงโคราชดั้งเดิม ในขณะที่อีกด้านหนึ่งนั้นวัฒนธรรมก็ทำหน้าที่ใน “การปรับประยุกต์” เพื่อความต่อเนื่องและการอยู่รอด ซึ่งอาจจะมีรูปแบบที่ผิดเพี้ยนไปจากของเดิมบ้าง ทั้งนี้เพื่อเปิดโอกาสให้กับคนรุ่นใหม่ได้เข้าไปมีส่วนร่วมมากขึ้น เช่น เพลงโคราชประยุกต์หรือซิง หรือเพลงโคราชซูเปอร์แดนซ์ ที่เน้นด้านความบันเทิงมากขึ้น ดังนั้น การปรับตัวของเพลงโคราชในอนาคตควรจะมีทั้ง “ด้านที่อนุรักษ์และด้านที่ปรับประยุกต์” ไว้ที่ทิศทางอำนาจซึ่งกันและกันเพื่อก่อให้เกิดความสมดุลระหว่างวัฒนธรรม นอกจากนี้เพลงโคราชไม่จำเป็นต้องมีลักษณะเหมือนกันทั้งหมด แต่ควรมีความหลากหลายไว้ช่วยเหลือเกื้อกูลกันเพื่อให้ยังคงทำหน้าที่ตอบสนองภารกิจของชุมชนและนำมาซึ่งความยั่งยืนของสื่อพื้นบ้านในอนาคต

อภิปรายผล

1. คุณลักษณะของเพลงโคราชที่เป็นสื่อขนาดกลางระดับจังหวัด

จากการทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องของผู้วิจัยพบว่า การศึกษาสื่อพื้นบ้านในฐานะกระบวนการผลิตทางวัฒนธรรม และมิติการสื่อสารที่ผ่านมายังคงจำกัดอยู่เฉพาะสื่อพื้นบ้านขนาดใหญ่ระดับภูมิภาค เช่น หมอลำ โนรา หนังตะลุง เป็นต้น หรือสื่อพื้นบ้านขนาดเล็กอย่างเช่น สื่อพิธีกรรมจำนวนมาก และที่สำคัญยังไม่พบว่ามีการศึกษาสื่อพื้นบ้านขนาดกลางมากเท่าใดนัก

ในกรณีของสื่อขนาดใหญ่เช่น กาญจนนา แก้วเทพ (2548, น. 12) ได้ระบุไว้ว่าสื่อพื้นบ้านขนาดใหญ่และ

อยู่ร่วมกับชุมชนมาเป็นเวลายาวนานอย่างหนังตะลุงหรือหมอลำ สื่อประเภทนี้มักไม่ “สูญหายไป” แต่อาจจะ “กลายพันธุ์” การปรับตัวอย่างมากมายนั้นทำให้คุณลักษณะแบบ “พิธีกรรม” ที่เคยเป็นส่วนสำคัญของสื่อพื้นบ้านเลือนหายไปจนเกือบหมด คงเหลือแต่ลักษณะ “การแสดงเพื่อความบันเทิงเป็นส่วนใหญ่” และการปรับตัวไปตามระบบอุตสาหกรรมวัฒนธรรม (Culture Industry) จนขาดสมดุล จึงทำให้โอกาสที่ศิลปินจะเข้าไปต่อรองกับภาคธุรกิจค่อนข้างลำบากโดยเฉพาะหนังตะลุงทอล์คโชว์หรือหมอลำประเภทหมอลำซิ่ง

ซึ่งตรงกันข้ามกับกรณีของการศึกษาสื่อพื้นบ้านขนาดเล็กอย่างเช่น สื่อพิธีกรรมในท้องถิ่นต่างๆ ที่มีการปรับตัวและต่อสู้ดิ้นรนอย่างมาก เมื่อมีแรงปะทะจากภายนอกเข้ามา สื่อก็แทบจะสูญสลายไป

ในทัศนะของผู้วิจัยที่ประเมินจากข้อค้นพบในการศึกษาครั้งนี้พบว่า ด้วยเอกลักษณ์ของเพลงโคราชที่มีสถานะเป็นสื่อพื้นบ้านขนาดกลางระดับจังหวัดนครราชสีมาที่ไม่ใหญ่มากขนาดภูมิภาค ประกอบกับเป็นสื่อประจำเฉพาะพื้นที่โคราช (Area-Based) ที่มีภาษาถิ่นโคราชใช้เป็นของตนเอง จึงทำให้คนโคราชมีอัตลักษณ์ที่เด่นชัดและสามารถแยกตัวออกจากชาวไทยทางภาคกลางหรือชาวอีสานได้อย่างชัดเจน หากพิจารณาในมิติทางกายภาพก็จะพบว่าธรรมชาติของสื่อดังกล่าวอาจเป็นอุปสรรคในการขยายช่องทางการสื่อสาร (Channel) ไปสู่ระดับมวลชน แต่ในทางตรงกันข้าม ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่าลักษณะของเพลงโคราชที่เป็นสื่อขนาดกลางและมีความเป็นท้องถิ่นสูง (Local Culture) กลับเป็นจุดเด่นที่ทำให้ตัวสื่อสามารถปรับประยุกต์ได้อย่างเหมาะสมและพลิกมาเป็นอำนาจในการต่อรองได้มากเช่นกัน นอกจากนี้ยังทำให้คนภายนอกวัฒนธรรมจะเข้ามาดำเนินการใดๆ ก็ไม่เต็มที่ ในขณะที่ตัวศิลปินเองก็ยังคงมีอำนาจในการต่อรองกับความเปลี่ยนแปลงจากพลังภายนอกเช่นกัน

2. การปรับตัวตามหลักเกณฑ์เรื่องสิทธิของเจ้าของวัฒนธรรม

จากผลการวิจัยทำให้เห็นถึงเอกลักษณ์พิเศษของสื่อพื้นบ้านชนิดนี้ ซึ่งมีการปรับตัวตามคุณลักษณะใน

หลากหลายด้าน แม้ว่าบริบททางสังคมเปลี่ยนไป เพลงโคราชก็ยังคงแสดงให้เห็นถึงศักยภาพในการปรับเปลี่ยนตนเองให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ในสังคม ดังที่ เรย์มอนด์ วิลเลียมส์ (Raymond Williams) นักวิชาการสายวัฒนธรรมศึกษา ได้อธิบายไว้ว่าการผลิตและการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม (Cultural Production and Reproduction) ถือเป็นสิ่งจำเป็นและต้องทำให้ครบทุกๆ ด้าน ทั้งนี้การเลือกสรรวัฒนธรรม (Selective Tradition) ต้องคำนึงว่าใครเป็นผู้มีอำนาจในการเลือกสรร และผลจากการเลือกสรรนั้นทำให้เกิดอะไรตามมาบ้าง ซึ่งการเลือกสรรวัฒนธรรมในที่นี้ คือ เจ้าของวัฒนธรรม เพลงโคราชที่เป็นผู้ตัดสินใจเองว่าจะปรับเปลี่ยนอะไร ประกอบกับการที่ศิลปินเพลงโคราชมีทุนทางวัฒนธรรม (Cultural Capital) ที่ดี คือการมีความรู้ความสามารถ และชื่อเสียงที่สั่งสมเอาไว้เป็นหน้าด่าน ดังนั้น เจ้าของวัฒนธรรมเพลงโคราชจึงเป็นผู้กำหนดทิศทางหรือสัดส่วนในการปรับเปลี่ยนได้ด้วยตนเอง ทำให้การปรับเปลี่ยนดังกล่าวได้ผลออกมาอย่างถูกต้อง เหมาะสมตามความประสงค์ของเจ้าของวัฒนธรรมอย่างแท้จริง

3. การแตกตัวสร้างประเภทใหม่ ของเพลงโคราช และการปรับประยุกต์โดยมีแนวคิดและความรู้ (Knowledge) เป็นพื้นฐานรองรับ

การปรับตัวของเพลงโคราชเริ่มปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัดในช่วงที่มีการเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ยุคเพลงโคราช แก๊บนัที่ตัวสื่อได้แสดงศักยภาพในการดิ้นรนต่อสู้เพื่อตอบสนองภารกิจใหม่ๆ ให้กับท้องถิ่น โดยได้แตกตัวจากเพลงโคราชดั้งเดิมออกเป็น “เพลงโคราชแก๊บนั” เพื่อทำหน้าที่เป็นสื่อกลางในพิธีกรรมแก๊บนัสิ่งศักดิ์สิทธิ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งท้าวสุรนารี (ย่าโม)

ในทำนองเดียวกัน เมื่อเข้าสู่ยุคเพลงโคราชประยุกต์ หรือซึ่งที่มีสื่อบันเทิงสมัยใหม่ (Mass Entertainment Media) ในระบบอุตสาหกรรมวัฒนธรรม (Culture Industry) เข้ามา ประกอบกับบริบททางสังคมของประเทศไทยในช่วงดังกล่าวที่ประสบปัญหาวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจตกต่ำ ทว่าตัวสื่อก็ยังใช้ศักยภาพในการต่อสู้เชิงเช่นเดิมคือ การแตกตัวสร้างประเภทใหม่ๆ ที่เรียกว่า “เพลงโคราชประยุกต์หรือซึ่ง” ที่เป็นการนำ

วัฒนธรรมท้องถิ่น (Local Culture) มาผสมผสานกับวัฒนธรรมสมัยใหม่ (Global Culture) อย่างดนตรีตะวันตกที่สร้างสรรค์ออกมาได้อย่างลงตัว อย่างไรก็ตาม แม้จะแสดงให้เห็นถึงศักยภาพในการปรับเปลี่ยนอย่างเด่นชัดก็ตาม แต่ยังคงเป็นกระบวนการปรับตัวแบบธรรมชาติ (By Nature) ตามวิถีชาวบ้านที่เน้นต่อสู้กับพลังผลักดันจากภายนอกเพื่อความอยู่รอดของตัวสื่อเป็นสำคัญ

ทว่าจากงานวิจัยฉบับนี้กลับได้ข้อค้นพบเพิ่มเติมก็คือ เพลงโคราชมีอาจหยุดอยู่เพียงแค่การปรับตัวแบบธรรมชาติ (By Nature) ตามวิถีชาวบ้านเท่านั้น ดังข้อเสนอจากงานวิจัยของปัทมา บุญอินทร์ (2537) เรื่อง “การปรับตัวของเพลงพื้นบ้าน : ศึกษากรณีเพลงโคราช จังหวัดนครราชสีมา” ที่ชี้ให้เห็นว่าเมื่อสังคมและวัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงไป ศิลปะพื้นบ้านอย่างเพลงโคราชที่อยู่ภายใต้บริบทนั้นๆ ก็มีความจำเป็นต้องปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงเพื่อการดำรงอยู่ แต่จำเป็นต้องขยายไปสู่การปรับตัวแบบวางแผน (By Plan) โดยผสมผสานการจัดการความรู้ระหว่าง “ทุนเดิม” อย่างความรู้ความสามารถและชื่อเสียงที่ศิลปินสั่งสมไว้กับ “ทุนใหม่” อย่างความรู้ทางวิชาการ ผ่านกระบวนการติดตั้งแนวคิด ทฤษฎี และกรอบความคิดมาเป็นพื้นฐานรองรับ ดังเช่นในยุคโครงการสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข (สพส.) ที่มีการสร้างสรรค์รูปแบบการแสดงใหม่ๆ โดยใช้ท่ากายบริหารแอโรบิกไปประยุกต์กับเพลงโคราชที่เรียกว่า “เพลงโคราชซูเปอร์แดนซ์” เป็นการนำกลยุทธ์การผสมผสานเก่าใหม่ (Articulation) เข้ามาปรับใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้การปรับตัวดังกล่าวไม่ใช่การปรับประยุกต์แบบไร้ทิศทาง แต่เป็นการประยุกต์โดยมีแนวคิดหรือความรู้รองรับ และอยู่บนข้อตกลงร่วมของเจ้าของวัฒนธรรม

อย่างไรก็ดี แม้ประเด็นสำคัญของการสร้างประเภทใหม่ๆ ของเพลงโคราช ก็คือ การมีทางเลือก (Choices) ที่มากขึ้นเอาไว้ต่อรองกับความเปลี่ยนแปลงหรือแรงกดดันก็ตาม แต่ในขณะเดียวกันการปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมก็จำเป็นต้องมีการวิเคราะห์ทั้งส่วนที่สามารถปรับเปลี่ยนได้ และส่วนที่ต้องเก็บรักษาเอาไว้ให้มัน ดังนั้น ผู้วิจัย

ตั้งข้อสังเกตว่า “ความรู้” น่าจะเป็นหัวใจสำคัญของการปรับประยุกต์เพลงโคราชให้อยู่ในแนวทางที่เหมาะสม

4. การสืบทอดผู้รับสาร (Receiver)

ในยุคปัจจุบัน ศิลปินเพลงโคราชได้เล็งเห็นถึงปัญหาการสืบทอดผู้รับสาร (Receiver) ที่หดตัวลง จึงได้มีการกระบวนการสร้างและพัฒนาตลาดผู้ชมทั้งในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ กล่าวคือ

ประการแรก การสืบทอดผู้รับสารในเชิงปริมาณ โดยขยายช่องทางการสืบทอดเพลงโคราชเข้าสู่สถาบันการศึกษาอย่างโรงเรียนหลายแห่งในชุมชน พร้อมกับการสานเครือข่ายทั้งภายในและภายนอกชุมชน ดังนั้น การเข้าสู่สถาบันการศึกษาอย่างโรงเรียนในชุมชน นอกจากจะเป็นการสืบทอดผู้รับสารที่มีประสิทธิภาพแล้ว ในอีกด้านหนึ่งยังเป็นการเข้าไปในโครงสร้างของสถาบันสังคมเพื่อ “ความยั่งยืน” ของวัฒนธรรมเพลงโคราชในอนาคต

และประการที่สอง การสืบทอดผู้รับสารในเชิงคุณภาพ เนื่องจากผู้ชมหรือผู้รับสารในยุคปัจจุบันมีต้นทุนความรู้เกี่ยวกับเพลงโคราชลดน้อยลง ในช่วงแรกๆ ศิลปินจึงจำเป็นต้องเอารสนิยมของกลุ่มเด็กหรือวัยรุ่น (Audience-Centered) เป็นตัวตั้ง โดยให้เขาสัมผัสกับ “เพลงโคราชประยุกต์หรือซิง” ที่มีดนตรีและท่วงทำนองสนุกสนาน หรือ “เพลงโคราชซูเปอร์แดนซ์” ที่มีส่วนผสมของเพลงโคราชกับการเต้นแอโรบิกในการออกกำลังกายไปก่อน แม้อาจจะไม่สร้างความรู้สึกชื่นชมและดื่มด่ำในสุนทรียะ แต่เมื่อพวกเขาได้รับการฝึกฝนเรียนรู้เกี่ยวกับการสังสรรค์ ประสพการณ์ในการชมเพลงโคราชอย่างเหมาะสมก็จะเริ่มไต่ขั้นบันไดไปจนถึงระดับของการเป็น “ผู้รับสารที่ดูเป็น” (Smart Audience) ก็จะสามารถตีความหมายหรือถอดรหัสทางวัฒนธรรม (Cultural Code) ที่ซ่อนเร้นและเข้าใจอรรถรสของการแสดงได้อย่างลึกซึ้ง และในที่สุดก็จะก้าวไปสู่ขั้นที่เอารสนิยมของศิลปินเป็นตัวตั้ง (Sender-Centered) หรือหันกลับมาฟังเพลงโคราชแบบดั้งเดิมได้

ทว่าข้อค้นพบของงานวิจัยชิ้นนี้กลับแสดงให้เห็นเอกลักษณ์พิเศษที่ไปไกลเกินกว่าการศึกษาเพลงโคราชที่ผ่านๆ มา ดังเช่นงานของปัทมา บุญอินทร์ (2537)

ที่เน้นการปรับตัวแบบธรรมชาติ (By Nature) ตามวิถีชาวบ้านและจำกัดอยู่เฉพาะการปรับตัวในมิติของผู้ส่งสารเท่านั้น แต่ในปัจจุบัน มิติการสืบทอดจะจำกัดอยู่เฉพาะผู้ส่งสาร (Sender) อย่างเฉกเช่นในอดีตคงไม่เพียงพอต่อไปอีกแล้ว ดังนั้น จำเป็นต้องมุ่งเน้นการสร้างผู้รับสาร (Receiver) ออกเป็น 2 ส่วน คือ ผู้ชมที่เป็นผู้สนับสนุนเพลงโคราช และผู้ชมที่อาจจะกลายมาเป็นผู้ส่งสารในอนาคต

งานวิจัยฉบับนี้จึงเป็นบทพิสูจน์ให้เห็นว่า แม้อยู่ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลง แต่ถ้าเข้าใจเงื่อนไขว่าสื่อพื้นบ้านมีทั้งส่วนที่ปรับเปลี่ยนได้และส่วนที่ต้องเก็บรักษาไว้ ก็จะทำให้เจ้าของวัฒนธรรมสามารถปรับประยุกต์ได้โดยส่วนที่เป็น “แก่นแท้” หรือ “คุณค่า” ของเพลงโคราชก็ยังคงไม่สูญหายไป ในการนี้ผู้วิจัยมีความเชื่อมั่นเป็นอย่างยิ่งว่า “ความรู้จะทำให้คนองอาจ” เพราะเป็นทุนหรือแรงสนับสนุนในทางสร้างสรรค์ที่ดีเยี่ยมและมีส่วนเสริมรากของสื่อพื้นบ้านให้เพิ่มมากขึ้นเพื่อที่จะสามารถยึดเกาะและยืนหยัดต่อสู้กับความเปลี่ยนแปลงจากโลกภายนอกได้อย่างมั่นคง

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. การศึกษาวิจัยนี้เป็นการศึกษาที่มุ่งเน้นลักษณะการปรับตัวของเพลงโคราชตั้งแต่ยุคเพลงโคราชดั้งเดิมจนถึงยุคปัจจุบัน แต่ทว่ายังไม่ได้ลงรายละเอียดของการปรับตัวในด้านต่างๆ มากนัก ดังนั้น ควรมีการศึกษาในแต่ละคุณลักษณะอย่างเจาะลึก ซึ่งจะช่วยให้เรามองเห็นภาพการปรับตัวของเพลงโคราชได้ชัดเจนและลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น

2. การศึกษาการปรับตัวนี้สามารถนำไปปรับใช้กับงานวิจัยสื่อพื้นบ้านประเภทอื่นๆ ที่มีอยู่หลากหลายในประเทศไทยเพื่อดูพัฒนาการของการปรับตัวในอดีตจนถึงปัจจุบัน

3. ในช่วงที่ผู้วิจัยได้มีโอกาสลงไปเก็บข้อมูลและสัมภาษณ์กลุ่มศิลปิน พบว่าทางสมาคมเพลงโคราชมีการเก็บรวบรวมข้อมูลของเพลงโคราชแก่นเกี่ยวกับการบน

ยาโมของผู้คนไว้บ้างแล้ว แต่ศิลปินยังไม่โอกาสและไม่สามารถทำวิจัยได้ด้วยตนเอง ผู้วิจัยคิดว่าการศึกษการสื่อสารความหมายผ่านพิธีกรรมแก่นบยาโมจึงน่าจะเป็นประเด็นที่ควรศึกษาต่อไปสำหรับผู้สนใจ เพราะเป็นหัวข้อที่เจ้าของวัฒนธรรมมีความต้องการและเป็นผู้ตัดสินใจเลือกเอง

ข้อเสนอแนะสำหรับผู้ที่เกี่ยวข้อง

1. สำหรับหน่วยงานที่จะนำเพลงโคราชไปใช้เป็นสื่อเพื่อการรณรงค์หรือพัฒนาในด้านต่างๆ นั้น ควรนำข้อค้นพบที่ได้จากงานวิจัยชิ้นนี้ไปใช้ในการปรับปรุงประยุกต์และสร้างสรรค์กิจกรรมต่างๆ ให้เหมาะสม นอกจากนี้ควรคำนึงถึงหลักสิทธิเจ้าของวัฒนธรรมเป็นหัวใจสำคัญ เพราะสื่อพื้นบ้านเป็นสมบัติร่วมของคนในชุมชน การจะจัดการดัดแปลง เปลี่ยนแปลงจึงควรเป็นข้อตกลงของผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholder) ในชุมชนเอง ไม่ใช่เป็นเรื่องการตัดสินใจของหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่งหรือของคนนอกวัฒนธรรม ดังนั้น การปรับเปลี่ยนที่เกิดจากความไม่เข้าใจใน “แก่น” และ “คุณค่า” ของวัฒนธรรมอย่างแท้จริง อาจทำให้สื่อพื้นบ้านเกิดผลเสียหายตามมา

2. สำหรับสถาบันการศึกษาในชุมชนควรส่งเสริมเพลงโคราช โดยจัดตั้งชมรมเพลงโคราช หรือนำเพลง

โคราชเข้าไปบูรณาการกับการเรียนการสอนในแต่ละวิชา เพื่อให้ได้เด็กๆ ได้ซึมซับและปลูกฝังคุณค่าของวัฒนธรรมท้องถิ่น อีกทั้งยังมีส่วนช่วยเสริมสร้างความภาคภูมิใจในศักดิ์ศรีให้กับเด็กในชุมชนอีกด้วย เพราะการสืบทอดผู้ชมหรือผู้รับสารรุ่นใหม่ (Receiver) ก็เป็นอีกภารกิจหนึ่งที่สำคัญไม่น้อยไปกว่าการสืบทอดศิลปินหรือผู้ส่งสาร (Sender)

3. สำหรับศิลปินเพลงโคราชควรคำนึงถึงมิติการสืบทอดผู้รับสาร ทั้งในเชิงปริมาณ เช่น การขยายช่องทางการสืบทอดไปสู่สถาบันการศึกษาในชุมชน หรือการแสวงหาเครือข่ายใหม่ๆ พร้อมทั้งพัฒนาในเชิงคุณภาพโดยใช้แนวคิดเรื่องบันไดปลาโจนทางศิลปะเพื่อสืบทอดให้ผู้ชมโดยเฉพาะเด็กรุ่นใหม่ได้เริ่มต้นด้วยการชมเพลงโคราชแบบประยุกต์ หรือเพลงโคราชซูเปอร์แดนซ์ที่เข้าใจง่าย เน้นความสนุกสนานจนก้าวขึ้นไปชมเพลงโคราชแบบดั้งเดิม เพราะการสืบทอดที่จำกัดอยู่เฉพาะผู้ส่งสารอย่างเช่นในอดีตคงไม่เพียงพอต่อไปอีกแล้ว ดังนั้น ในปัจจุบันศิลปินจำเป็นต้องมุ่งเน้นการสร้างผู้รับสาร ทั้งผู้ชมที่เป็นผู้สนับสนุนเพลงโคราชและผู้ชมที่อาจจะกลายมาเป็นผู้ส่งสารในอนาคต โดยมีจุดมุ่งหมายหลักเพื่อที่จะพิทักษ์รักษาเพลงโคราชให้ดำรงอยู่ในชุมชนต่อไปอย่างยั่งยืน

รายการอ้างอิง

- กาญจนา แก้วเทพ. (ตุลาคม-ธันวาคม 2544). การวิเคราะห์ภูมิปัญญาด้านการสื่อสารของท้องถิ่น. วารสารนิเทศศาสตร์, 19(4), คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 19-36.
- กาญจนา แก้วเทพ. (2548). สื่อพื้นบ้านเพื่อการพัฒนา: บทสังเคราะห์จากงานวิจัย. ใน สื่อพื้นบ้านเพื่อการพัฒนา : ภาพรวมจากงานวิจัย. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- กาญจนา แก้วเทพ. (2549). ความคิด ความอ่าน: ศึกษาสื่อพื้นบ้านแบบนิเทศศาสตร์. ใน ธเนศ วงศ์ยานนาวา (บรรณาธิการ), จักรวาลวิทยา: บทความเพื่อเป็นเกียรติแด่นิธิ เอียวศรีวงศ์ (น. 494-535). กรุงเทพฯ: มติชน.
- กาญจนา แก้วเทพ. (2551). โฟกัส “แนวทางการวิจัยสื่อพื้นบ้านเพื่อการพัฒนาชุมชน” แบบเชิงรุก. ใน การจัดการความรู้เบื้องต้นเรื่อง “การสื่อสารชุมชน”. กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์.

กาญจนา แก้วเทพ และ รจเรศ ณรงค์ราช. (2551). สื่อมวลชนกับการปรับเปลี่ยนสื่อพื้นบ้านหนังตะลุง. วารสารนิเทศศาสตร์, ปีที่ 26(3), คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 48-67.

ณฐมน บัวพรมมี. (2550). การใช้สื่อพิธีกรรมแซงชะนาคเพื่อเสริมสร้างอัตลักษณ์ศักดิ์ศรีชาวไทใต้ บ้านโพนจาน อำเภอโพนสวรรค์ จังหวัดนครพนม. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชานิเทศศาสตร์พัฒนาการ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550 ตีพิมพ์บางส่วนใน วารสารนิเทศศาสตร์ ปีที่ 26:3 (2551) คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ปัทมา บุญอินทร์. (2537). การปรับตัวของเพลงพื้นบ้าน: ศึกษากรณีเพลงโคราช จังหวัดนครราชสีมา. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาและมานุษยวิทยา, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สมสุข หินวิมาน. (2547). ทฤษฎีสำนึกวัฒนธรรมศึกษา. ใน เอกสารการสอนชุดวิชาปรัชญานิเทศศาสตร์และทฤษฎีการสื่อสาร (ล. 2, น. 395-398). นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช.

สมสุข หินวิมาน. (2548). สื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข: แนวคิดและความหมาย. ใน สื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สมสุข หินวิมาน. (2549). การสื่อสารกับการเสริมสร้างศักดิ์ศรีแห่งสื่อพื้นบ้าน ใน สื่อพื้นบ้านแข็งแกร่ง สุขภาวะชุมชนเข้มแข็ง. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สายพิน แก้วงามประเสริฐ. (2538). การเมืองในอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี. กรุงเทพฯ: มติชน.